

Nobelmiddagen – bakom kulisserna

WILLIAM MARSCHALL

Den 10 december 1896 dog Alfred Nobel och han testamenterade största delen av sin förmögenhet till en fond, vars uppgift är att av den årliga avkastningen utdela penningpriser till dem som gjorde mänskligheten den största nyttan. 1901 delades Nobelpriset ut för allra första gången och sedan dess har priset endast ökat i prestige och aktning. 1901 var det dock inte alls populärt att dela ut pengar till utlandet. Man ville behålla pengarna hemma i Sverige för egen forskning. Första Nobelmiddagen gick av stapeln den 10 december 1901 på Grand Hotel i Stockholm. 185 gäster var bjudna, dock endast herrar, utöver Nobelpristagarna med gäster. Nobelpriset är unikt i hela världen. För den som blir pristagare innebär det en mycket stor förändring. Från att kanske i årtal ha arbetat i relativ anonymitet, blir det på en gång en enorm fokusering på hans eller hennes liv. Nobelpriset är det mest betydande priset en vetenskapsman, akademiker, författare eller fredsvän kan få. Åran är oskattbar och penningpriset är avsevärt. Till 2010 har man delat ut 840 Nobelpriser men tyvärr enbart 41 till kvinnor. Den yngste Nobelpristagare hittills är William Lawrence Brogg som 1915 fick priset i Physics enbart 25 år gammal. Den äldste är professor Leonid Hurwicz som fick priset i Economic Sciences 2007 i en ålder av 90 år.

Här är några andra berömda pristagare:

1901 Wilhelm Röntgen	Fysik
1909 Selma Lagerlöf	Litteratur
1911 Marie Curie	Fysik
1921 Albert Einstein	Fysik
1952 Albert Schweitzer	Fredspris
1953 Sir Winston Churchill	Litteratur
1954 Ernest Hemingway	Litteratur
1964 Martin Luther King	Fredspris
1979 Moder Theresa	Fredspris
1997 Dario Fo	Litteratur
1999 Günther Grass	Litteratur

Att en gång i livet få Nobelpriset är för många bara en dröm, att få Nobelpriset två gånger närmast en utopi, men trots den knivskarpa konkurrensen har faktisk fyra personer lyckats med bedriften att bli belönad vid två tillfällen:

Linus Pauling i kemi 1954 och fredspriset 1962

John Bardeen 1956 och 1972 båda i fysik

Fredrik Sanger 1958 och 1980 i kemi

Marie Curie 1903 i kemi och andra gången 1911. Då delade hon priset med sin make.

Själva prissumman har varierat kraftigt. År 1901 var summan 150 000 kronor. Enligt dåvarande tolkning av testamentet, var Nobelstiftelsen bunden av bestämmelser när det gällde placering av kapitalet. Prissumman sjönk kraftigt.

1953 fick stiftelsen betydligt större frihet att själv avgöra var investeringar bör göras. Avkastningen har därefter stigit snabbt, vilket också påverkat prissummans storlek. För den som får ett Nobelpris idag är den ekonomiska belöningen hela tio miljoner kronor. Nobelstiftelsens nettoförmögenhet är dock inte känd.

Den 10 december varje år riktas världens blickar och intresse mot Sverige. Cirka fyra miljoner TV-tittare följer Nobelprisutdelningen i Stockholms Konserthus och den efterföljande banketten i Stockholms Stadshus. På denna högtidsdag köar hundratals bilar framför Stockholms Stadshus och 1 363 högtidsklädda gäster deltar i galasupén.

Stadshuset byggdes mellan 1911 och 1923 och ritades av arkitekten Ragnar Östberg. 300 personer var sysselsatta i 13 år och 750 000 handslagna tegelstenar användes till byggnationen. Man byggde även så kallade fejkade fönster i gatuplanet, det vill säga man gjorde fönster som direkt murades igen bakom blyglaset. Detta för att lura fientligt sinnade personer, så att man inte kunde kasta in eld, stenar eller andra föremål.

Som så ofta när det gäller stora projekt lyckades man inte hålla sig inom budgetramarna. Projektet var kostnadsberäknat till 6,8 miljoner kronor, men notan slutade på hela 18 miljoner kronor.

Blå Hallen är inte alls blå. Varför heter den då Blå Hallen? Jo, arkitekten Ragnar Östbergs idé var att putsa taket i blått, för att åstadkomma intrycket av att man satt under bar himmel. Men när han såg allt handslaget tegel på plats, övergav han den idéen. Det enda som är blått idag är namnet Blå Hallen. Blå Hallen och Gyllene Salen, där festligheterna äger rum, är två av Europas mest praktfulla lokaler med utsikt över Stockholm och Riddarfjärden. Kungar, ambassadörer, representanter från stat, kommuner och industri har bjudits hit för mottag-

ningar, fester och jubileer. Men årets höjdpunkt är och förblir *Nobelstiftelsens galamiddag*, »*Nobelmiddagen*».

Vilka blir då inbjudna till banketten? Nobelstiftelsen har tvingats att ställa upp mycket stränga kriterier för vilka som skall bjudas in. Man prioriterar internationella gäster och då i första hand de som representerar vetenskap och litteratur. För oss svenska medborgare finns det två sätt att få en eftertraktad plats på banketten. Nämligen att man på ett eller annat sätt deltar i Nobelarbetet eller är donator och stöder vetenskapen.

Av de exakt 1 363 gästerna sitter 88 vid det långa huvudbordet, som utgör blickfånget under alla TV-sändningar. 250 av de inbjudna är studenter, för studenter är ju förhoppningsvis morgondagens Nobelpristagare. För att komma med som student krävs ingen speciell bakgrund, utan det är enbart lotten som avgör vem som får den äran. Men man måste vara inskriven vid universitetet och över 1 000 studenter deltar i lottdragning.

Från arrangörshåll har vi varit övertygade om att det är omöjligt att smita in på banketten, utan att vara bjuden.

1998 lyckades dock två journalister från en kvällstidning smyga sig in till Blå Hallen. Det tog 5–10 minuter innan alla inbjudna hittat sina platser, och då stod de två journalisterna där utan en ledig stol. Därmed var de avslöjade. De avvisades av polisen, men »kuppen» resulterade i svarta rubriker i nästa dagstidningars löpsedlar.

Den 10 december är inte bara en jobbig dag för kungaparet, polisen, Säpo, servitriser och servitörer, kockar, musiker, artister och TV-folk. Det är dessutom högsäsong för affärer, som sysslar med frackuthyrning. Inte en enda frack går att hyra på 10 mils radie från Stockholm. Dessutom är alla hårfrisörskor, skönhets-salonger och skräddare fullbokade under själva Nobel-dagarna. Men oavsett hur snygga och fina gästerna än är, så är det alltid vår drottning Silvia som är medelpunkten och vackrast på festen.

Inte mindre än 235 servitriser och servitörer från hela landet har köat i mer än ett år för att få vara med om *årets fest*, springa upp och ned i den berömda marmortrappan och kanske synas i TV, och få se drottning Silvia i full glans på nära håll. Varifrån får man hela denna stab av duktiga och trevliga medarbetare? Ja, det är faktiskt inte särskilt svårt. Cirka 500 personer köar varje år för att få arbeta denna speciella kväll; hotellägare, restauratörer och egna företagare. Ja, till och med de som lämnat branschen, plockar mer än gärna fram sina vita blusar eller skjortor och sina svarta kjolar eller byxor för att vara med på festen, banketternas bankett. Många återkommer till Nobelfesten år efter år. Men man bör

vara vältränad. Den sträcka, som serveringspersonalen tillryggalägger under en kväll, blir ca 6 km. För att vara på den säkra sidan har vi alltid serveringspersonal i reserv att ta till om någon blir sjuk eller visar sig inte hålla måttet. Det händer att en eller annan fräntas sina uppgifter mitt under festen, om det visar sig att hon eller han inte riktigt klarar sina åtaganden eller blir för nervös. Man får inte glömma att hela Blå Hallen liknar en öppen, gigantisk scen med ett femtiotal starka strålkastare och massor av TV-kameror. Du kan aldrig vara säker på att inte bli fångad av en TV-kamera, och då är det inte så konstigt att en eller annan drabbas av nervdaller.

Alla medarbetare – från köks- och serveringspersonalen till diskare och hovmästare – får ett särskilt diplom med fin guldrum och pampigt sigill, som talar om att vederbörande har varit delaktig i genomförandet av Nobelmiddagen. En mycket eftertraktad trofé för alla involverade.

Nobelmiddagen är troligen världens mest beskådade måltid. Den TV-sänds i 5–10 länder och samlar drygt fyra miljoner tittare. Den servitör som råkar tappa silverfatet över rätt person vid rätt tidpunkt blir – mot sin vilja – världskänd över en natt, vilken mardröm!

Inte mindre än 450 välmotiverade medarbetare ser till att samtliga gäster, med kungaparet i spetsen, får en perfekt och oförglömlig festkväll. Serveringspersonalen får en checklista med exakta tider och anvisningar om serveringsförloppet minut för minut och tränar hela eftermiddagen för att hitta sina bord och gäster på kvällen.

Ansvarig och regissör för kvällen den 10 december är, källarmästaren på Stads- huset. Under hela kvällen dirigera han från den store marmortrappan serveringsarmadan genom enkla hemliga tecken med ögon, armar och huvud. Ibland tittar Nobelgäster mera på honom än på festtalarna.

Från ett sidorum hör man det festliga ljudet av smällande champagnekorkar. 375 flaskor går åt till förrätten, lika många flaskor ädelt årgångsvin till varmrätten och 160 helflaskor portvin till desserten. Alla flaskor skall som bekant öppnas och luftas två timmar innan man serverar dem. Tre personer är ansvariga för att flaskorna öppnas i rätt tid och på rätt sätt.

1 363 kaffekoppar med glas för likör och konjak fyller inte mindre än 50 löp- meter bordsyta. Tidigt på morgonen börjar man med bordsuppställning, upp- dukning och dekorerings, vilket ska resultera i ett mästerverk. Högglanspolerade guldbestick gnistrande kristallglas, specialdesignat porslin, konstfullt vikta ser- vetter, ljus och smakfullt arrangerade blommor gör borden till ett konstverk, med hedersbordet i mitten som kronan på verket.

Nobelserverisen – ett mästerverk formgivet av Karin Björkquist.

1999 års hedersbordsarrangemang hade följande utseende: Förutom guld och vitt var det färgerna gult och blått, som finns i porslinet. Med Stadshusets magnifika kandelabrar i förgyllt brons hade bordet dessutom dekorerats med korgar fyllda av 15 sorters svenskodlade vinteräpplen i alla färger, från gula Gravensteiner till helröda Cox Pomona, samt hasselnötter och lummer. På bordet stod dessutom sex obelisker i kristall med förgyllt porslinsfot, skänkta till 90-årsjubileet 1991. Sedan 1991 används specialvävda bordsdukar och servetter, designade av Ingrid Dessau från Svalöv. Nobelservisen har framtagits av Karin Björkquist, de fyra olika specialglasen är skapade av Gunnar Cyrén. Priset per kuvert var 1991 strax över 10 000 kr per person. Servisen används endast denna kväll. Resten av året förvaras den i en väl igenbommad lagerlokal.

Nobelfestligheter och en bedövande blomsterprakt hör ihop. Den italienska staden San Remo skänker alla blommor till både prisutdelningen till Konserthuset och banketten i Stadshuset. Anledningen är att Alfred Nobel bodde i den norditalienska staden under slutet av sitt liv, men en annan orsak är naturligtvis det enorma reklamvärde som arrangemanget har. Dessutom är staden San Remo Rivierans centrum för snittblommor. Från Italien fraktas blommorna antingen med flyg eller specialtempererade lastbilar till Stockholm. Strands Blommerskola i Oxie utanför Malmö under ledning av Gunnar Kai har under många år haft det stora ansvaret att arrangera och fördela blommorna på ett smakfullt och estetiskt sätt. Efter prisutdelningen i Konserthuset och middagen på Stadshuset

En del av nobelmiddags-
gästerna med honnörsbordet
i mitten.

samlar studenterna upp alla blommor och transporterar dem till olika sjukhus och ålderdomshem.

Naturligtvis händer mycket i köksmästarens revir. Allting skall vara färdigt och klart i rätt tid. Förväntningar och krav är mycket höga och ansvaret stort. Chefen över mer än 50 kockar denna kväll var i många år Stefan Johnsson, en veteran vad det gäller Nobelfesten.

Vad finns nu på matsedeln? Menyn är alltid hemlig fram till klockan 18.30 den 10 december. Många journalister försöker att vara först med att publicera kvällens meny. Man försöker på alla sätt att ta reda på hemligheten. Många journalister ringer till köksmästare, källarmästare, medlemmar i Nobelstiftelse eller undertecknad och påstår de är bjudna till middagen och försöker på alla sätt att få reda på kvällens meny för att vara först att publicera nyheten. Hittills har vi hållit tätt och vi har lärt oss att upptäcka fällorna i rätt tid. Att planera en matsedel till en Nobelmiddag är verkligen som att tränga sig igenom ett nålsöga. Mängder av sakkunniga har synpunkter, men vill också ge råd. Tre olika förslag

till maten tas fram av köksmästaren och källarmästaren. Vi använder oss enbart av svenska råvaror. Vid tre olika provmåltider far Nobelstiftelsens VD, tre ledamöter av Gastronomiska Akademien och årets kock tycka till om rätter och komposition. Valet är inte alltid lätt. Dessa provmåltider var för mig oftast roligare än själva Nobelmiddagen.

En utvald meny kan se ut på följande sätt:

Riptimbal med örtsås och Nobelgiffel.

Enbärshalstrad Vätternröding med smörsvängd sparris, dillgrädde och ris.

Till förrätten går det åt 500 ripor.

Till varmrätten krävs 450 kg färsk Vätternröding, 40 liter dillgrädde och 175 kg sparris.

Till förrätten serveras 350 flaskor Moet & Chandon Brut Imperial.

Till varmrätten serveras 350 flaskor 1988 Chateau de Cruzeau.

Till desserten 150 flaskor Grådask Very Old Superior Port.

Efter maten serveras ca 300 liter kaffe och närmare 2 000 flaskor Ramlösa går åt under en Nobelmiddag.

Till själva dukningen används 450 meter specialvävd linneduk, 2 726 guldknivar, 4 900 guldgafflar, 5 452 tallrikar, 1 363 kaffegods samt 8 178 glas, som efter festen handdiskas av inte mindre än fem personer, vilket tar en hel dag i anspråk. Borden dekorerar dessutom med 4 200 röda nejlikor och 8 kilo mimosa.

Desserten är kvällens stora händelse – Grand Final. Det kan vara den populära Nobelglassen, som vilar på en bädd av grönspunnet socker. Konstverket består av svart vinbärssorbet överdragen med ananasparfait samt petit fours och mandelflarn. Inburen under stort bifall utgör desserten en årlig återkommande parad och är höjdpunkten för kvällens gäster och TV-tittare. Den traditionella glassparaden med sina speciella ljuseffekter får alltid en magnifik inramning med musik, sagolika ljuseffekter sång och dans.

Att organisera en jättefest i denna storlek är naturligtvis inte ett enmansjobb. Ansvaret är fördelat på fem olika ansvarsområden: Nobelstiftelsen är ansvarig för pristagare, inbjudningar, kringarrangemang, och betalar hela kalaset.

En speciell teknisk avdelning ansvarar för högtalare, mikrofoner, belysning och service till alla internationella och nationella TV-sändningar. Kulturavdelningen svarar för musik, dans, underhållning och dekorationer. Stadshuskällaren ansvarar för Nobelmiddagen och allt annat som händer i Blå Hallen och Gyllene Salen.

Polisen svarar för säkerheten för gäster och personal. En rigorös säkerhetsapparat sätts igång och under kvällen vimlar det av säkerhetspoliser bland gästerna. Kvinnliga poliser som gömmer sina pistoler i aftonväskan samt herrar i frack med hörlur i örat med skarpladdade skjutvapen i fickan. All personal har lämnat sina personuppgifter till Säpo. Hela Stadshuset spärras av samma dag klockan 17.00, Säpo genomsöker hela stadshuset med specialtränade hundar, precis som om man hade fått ett bombhot. Skulle någon bombhota under kvällen, vet polisen att hotet är falskt. Hundarna är special tränade för att hitta sprängämnen, narkotika eller vapen, oftast på flygplatser, i fabrikslokaler, båtar eller bilar. Men arbeta i närheten av ett kök där man lagar mat för nästan 2 000 personer med alla goda dofter av såser i köttgrytor vilseleder hundarna även de bäst tränade varelser. Ibland måste vi tvinga ut hundar från köksområdet, där de helst skulle vilja stanna hela dagen. Denna dag måste allting klaffa på minuten. Allting måste gå exakt efter tidsplanen och ingenting får hända.

Ett lite axplock ur tidsschemat:

- 18.40 Gästerna i Blå Hallen uppmanas att inta sina platser
- 18.45 Presentation i prinsens galleri, där kungliga familjen och pristagarnas ambassadörer möter upp
- 18.50 Alla gäster utom huvudbordet serveras ett glas champagne
- 19.00 Fanfarer anmäler ankomsten av hedersgästerna.
Intåget leds alltid av ceremonimästaren. Bakom ceremonimästaren går två kvinnliga marskalkar, följda av H. M. Konungen, litteraturpristagaren och H. M. Drottningen samt Nobelstiftelsens ordförande.
- 19.05 En skål till Alfred Nobels minne utbringas av H. M. Konungen.
- 19.07 H. M. Konungens skål utbringas av Stiftelsens ordförande, professor Bengt Samuelsson.
- 19.10 Fyra minuters fotografering för i förväg utvalda pressfotografer.
- 19.11 Servering av förrätten.

Så fortsätter det hela kvällen, fanfarer och olika tal avlöser varandra fram till klockan 22.05. Då måste allt vara klart och allting ha klaffat till 100 procent. TV börjar sin andra direktsändning, gästerna reser sig och dansen inleds i Gyllene Salen.

Ofta blir jag tillfrågad om allting klaffar varje gång! Svaret är nej. Visst händer det saker som inte skulle hända. Ett år hade det som vanligt överenskommits att

efter det att gästerna tagit plats, skulle ceremonimästaren göra tecken till kapellmästaren, när kungen, drottningen och övriga hedersgäster anlände.

En fluga kan ha varit anledningen till att ceremonimästaren blinkade till för tidigt. Fanfarer anmälde kungafamiljens och hedersgästernas ankomst, alla gäster reste sig, men hedersgäster med kungen och drottningen syntes inte till. Tänk er själva, 1 363 festklädda människor i aftonklänning och frack stående tysta och förväntansfulla – och ingenting händer. Det tog cirka en minut innan man märkte att någonting var fel, och alla fick sätta sig igen på sina platser.

En dam steg då fram till mikrofonen, elegant klädd i en gul aftonklänning, för att förklara missödet. Vi var alla övertygade om att hon tillhörde festkommittén, men så var inte fallet. Väl framme vid mikrofonen började hon oväntad sjunga demonstrationssånger, visserligen för fred, men det var både opassande och mycket pinsamt.

Säkerhetsvakter ingrep snabbt och förde ut damen ur salongen. Samtidigt anlände kungafamiljen och hedersgästerna, denna gång utan fanfarer och utan musik. Jag skulle gärna vilja veta vad H. M. Konungen tänkte. Han är ju van vid att göra entré under pompa och ståt, men denna gång var det knäpp tyst. Ceremonimästaren fick till slut situationen under kontroll och festen kunde fortsätta utan missöden. Jag hoppas att alla kommande Nobelfester kan genomföras utan missöden eller överraskningar: Men skulle något oförutsett inträffa, så kan man läsa det i alla tidningar, höra och se det i radio och TV. Alla journalister verkar bara vänta på att någonting skall gå snett.

Avslutningsvis ett litet minne efter min 24:e och sista Nobelmiddag den 10 december 1996. Vid dirigeringen av dessertparaden, råkade jag själv hamna i närbild i TV-rutan klädd i frack, stärkskjorta och fluga. Nästa dag, då jag iklädd jeans och pullover, stod i kön i ICA-butiken hemma i Bara för att betala mina varor, tittade den unga kassörskan upp på mig och sa: »Igår kväll såg jag en gubbe på TV som liknade dig!» Stolt svarade jag att hon hade sett rätt. Hon replikerade snabbt: »Om det var du som var på Nobelfesten i går, är jag drottning Silvia!»

Föredraget hållet i Heimdall den 8 december 2005.

